

Generalitat de Catalunya
Departament d'Afers Exteriors
Relacions Institucionals i Transparència

Pla de fosses per a l'any 2017

- Exhumació fossa Figuerola d'Orcau

1936–1939
MEMÒRIA
DE LA GUERRA CIVIL

ÍNDEX

1. Pla de Fosses per a l'any 2017

- 1.1. Introducció Pla de Fosses 2017 – 18**
- 1.2. Tipologia d'actuacions**
- 1.3. Antecedents d'actuacions**
- 1.4. Actuacions del Pla de Fosses per a l'any 2017**
- 1.5. Cronograma Pla de Fosses**
- 1.6. Programa d'Identificació Genètica**
- 1.7. Glossari**

2. Excavació de la fossa a l'exterior del cementiri de Figuerola d'Orcau, Pallars Jussà

- 2.1. Context històric**
- 2.2. Documentació i informació sobre la fossa**
- 2.3. Antecedents de la intervenció**
- 2.4. Excavació i primeres evidències**
- 2.5. Identificació genètica de les restes**

1. PLA DE FOSSES PER A L'ANY 2017

1.1. INTRODUCCIÓ PLA DE FOSSES 2017 – 18

El Departament d'Afers Exteriors, Relacions Institucionals i Transparència està implementant el Pla d'actuacions en fosses de desapareguts durant la Guerra Civil i la dictadura franquista per 2017 i 2018 amb l'objectiu de contribuir en la recuperació de la memòria històrica i consolidar un país i una societat de pau. Aquest Pla ha estat establert amb caràcter pioner per als anys 2017 i 2018 amb un pressupost de 800.000€, ampliable a dos anys més d'execució.

L'exhumació de restes de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista complementa les tasques, realitzades pel mateix Departament, de geolocalització de fosses i del Programa d'Identificació Genètica.

El Pla d'actuacions per a l'any 2017 inclou tant les actuacions previstes a curt termini com la sistematització dels protocols d'actuació i la planificació de futures intervencions. Les actuacions que contempla el Pla per al 2017 estan localitzades a l'Alt Pirineu i Aran, el Camp de Tarragona, la Catalunya Central, Girona, Lleida i a les Terres de l'Ebre.

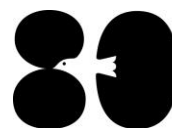
Per desenvolupar la tasca amb eficiència, les actuacions previstes es plantegen anualment amb la prèvia deliberació de la Direcció General de Relacions Institucionals i amb el Parlament, i amb la valoració del Comitè Tècnic per a la Recuperació i la Identificació de Persones Desaparegudes durant la Guerra Civil i la Dictadura Franquista, que en depèn, i mitjançant els següents criteris tècnics de selecció i actuació:

1r Sol·licituds existents: donar resposta a les demandes existents pendents d'atenció, rebudes per part dels familiars, dels ajuntaments o de les entitats memorialistes.

2n Situació i estat de les restes: s'ha establert també una escala de prioritats en funció de la situació i tipologia de les restes localitzades. L'escala, ordenada per ordre de necessitat d'actuació, inclou de forma jeràrquica els següents casos:

- a. Recollides de restes òssies en superfície.
- b. Fosses confirmades / documentades fora de cementiri.
- c. Fosses confirmades / documentades, ben delimitades dins de cementiri i amb sol·licitud explícita d'intervenció.
- d. Fosses probables fora de cementiri.
- e. Fosses dignificades dins de cementiri.

3r Nivell de documentació i confirmació de l'existència de les fosses o restes: les actuacions es duen a terme després de l'anàlisi prèvia de la documentació, antecedents i fonts, que determina la situació exacta i l'estat en què es troben les restes òssies localitzades.

4t Territorialització: es busca una distribució territorial eficient i de les actuacions, procurant cobrir el màxim nombre de zones amb fosses registrades, especialment les que en concentren més.

D'aquesta manera s'han establert les actuacions que es realitzaran enguany, i s'estan definint les de l'any 2018. S'estableix així una dinàmica clara, formal i continuada de treball per a la recuperació de restes de persones desaparegudes. Seguint en tot cas les prescripcions de la Llei 10/2009, de 30 de juny, sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista, i la dignificació de les fosses comunes, i del Decret 111/2010, de 31 d'agost, que desenvolupa reglamentàriament la llei esmentada, i als protocols d'actuacions tècniques aprovats per la Resolució IRP/4072/2010, de 15 de desembre.

1.2. TIPOLOGIA D'ACTUACIONS

Fossa. Lloc d'inhumació d'una o més restes d'individus no reclamats o no identificats. Les fosses poden ser individuals o col·lectives. Poden estar dins o fora de cementiri.

Restes òssies en superfície. Restes òssies humanes trobades en superfície. Generalment, corresponen a soldats morts en combat que no van ser inhumats correctament o que els van colgar en rases i que afloren a la superfície per erosió o alteracions en el terreny. Les restes en superfície, si es troben en connexió poden indicar l'existència d'una fossa.

1.3. ANTECEDENTS D'ACTUACIONS

Des del 1999 s'han registrat 66 actuacions de recollida de restes òssies humanes trobades en superfície, corresponents a un nombre mínim de 164 persones (no se n'han pogut determinar les identitats), i 18 actuacions en fosses, corresponents a 57 persones, de les que se n'han pogut identificar 7.

La informació sobre fosses comunes es troba recollida al mapa de fosses. La primera versió del mapa, elaborada el 2008, localitzava 179 fosses. Es tractava d'una fotografia que recollia els treballs de documentació realitzats per la Generalitat.

Amb la incorporació de l'estudi de geolocalització de fosses comunes de la Guerra Civil a la comarca del Priorat i a Terres de l'Ebre (Baix Ebre, Montsià, Ribera d'Ebre i Terra Alta), encarregat a la Universitat Rovira i Virgili, i els treballs de documentació executats pel Pla de Fosses a la Noguera i Osona, el mapa <http://fossesirepressio.gencat.cat> registra 503 fosses comunes, de les quals 235 estan confirmades i 268 són probables.

1.4. ACTUACIONS DEL PLA DE FOSSES PER A L'ANY 2017

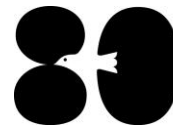
El Pla d'actuacions en fosses de desapareguts durant la Guerra Civil i la dictadura franquista per a l'any 2017 inclou accions en fosses i restes òssies en superfície a l'Alt Pirineu i Aran, al Camp de Tarragona, a la Catalunya Central, a Girona, a Lleida i a les Terres de l'Ebre.

1.5. Cronograma execució del Pla de Fosses per a l'any 2017

	2017												
Activitats del Programa	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Setembre	Octubre	Novembre	Desembre	
Presentació del Programa	Pla Anual 300.000€												
Reformulació del Programa					Transformació: Pla biennal 800.000€								
Treballs de documentació	Priorat	Ribera d'Ebre	Baix Ebre Montsià	Terra Alta Prats de Lluçanès	Noguera Pallars Jussà	Pallars Jussà							
Localització de noves fosses	Priorat (51)	Ribera d'Ebre (41)	Baix Ebre (5) Montsià (2)	Terra Alta (24)	Osona (3) Noguera (3)								Nº noves fosses: 129
Recollida en Superfície	Priorat El Penedès	Miravet	Terra Alta	Corbera d'Ebre Pinell del Brai	Vilanova de Meià Figuerola d'Orcau	Gavet de la Conca Tremp Figuerola d'Orcau	Vinebre Flix Corbera d'Ebre Vilalba dels Arcs						Nº individus: 30
Prospecció					Pallars								
Exhumació	Pallars (1)					Pallars (17)	Alguaire – Artesa de Segre – Bancal de Soses – Can Ranxet – Casà de la Selva – Ebre – El Bruc – Mas Sta. Magdalena – Móra d'Ebre – Noguera – Pradell – Prats del Lluçanès – Salomó – Segarra-Garrigues – Soleràs – Tarragona – Torelló – Torre de Fontaubella						Nº individus: 18
Anàlisi genètic restes exhumades								Memorial Camposines Prats del Lluçanès (Mas de Puigvistós)					

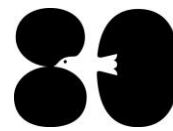
1.6. PROGRAMA D'IDENTIFICACIÓ GENÈTICA

El Programa d'Identificació Genètica el coordina la Direcció General de Relacions Institucionals i amb el Parlament a través de la Subdirecció General de Memòria, Pau i Drets Humans, que és la unitat competent en matèria de desapareguts i fosses comunes de la Guerra Civil i la dictadura franquista.

Els principals objectius del Programa són:

- A.** Constituir una base de dades que ordeni i classifiqui els perfils genètics dels familiars de desapareguts de la Guerra Civil i la dictadura franquista.
- B.** Constituir una base de dades que ordeni i classifiqui els perfils genètics extrets de les restes humanes que es troben en fosses.
- C.** Dur a terme l'encreuament exhaustiu de la informació d'ambdues bases de dades per intentar establir-hi relacions de parentiu i, per tant, determinar identifications personals mitjançant l'aplicació de metodologies de seqüenciació massiva.

Així, el Pla de fosses, any 2017, complementa el Programa d'Identificació Genètica, ja que permetrà recuperar les restes òssies de les persones desaparegudes, i nodrir la base de dades amb perfils genètics extrets de les restes òssies recuperades.

1.7. GLOSSARI

Persona desapareguda. Persona de la qual es desconeix el lloc d'inhumació i que forma part del Cens de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista. Legalment, són totes aquelles persones la mort de les quals no ha estat registrada.

Fossa. Lloc d'inhumació d'una o més restes d'individus no reclamats o no identificats. Les fosses poden ser individuals o col·lectives. Poden estar dins o fora de cementiri. Durant la Guerra Civil, les fosses s'originen d'acord amb el decurs dels esdeveniments, podem trobar:

- Fosses originades per la repressió a la rereguarda (repressió revolucionària)
- Fosses originades pels bombardeigs
- Fosses originades per hospitals
- Fosses dels fronts de guerra
- Fosses de repressió franquista

Fossa dignificada. Fosses senyalitzades i en les quals s'ha fet un acte públic de reconeixement i recuperació de la memòria de les persones soterrades.

Restes òssies en superfície. Restes òssies humanes trobades en superfície. Generalment, corresponen a soldats morts en combat que no van ser inhumats o que els van colgar en rases i que afloren a la superfície per erosió o alteracions en el terreny. Les restes en superfície, si es troben en connexió poden indicar l'existència d'una fossa.

Memorial de les Camposines. Espai memorial ubicat a la Fatarella (Terra Alta) en el qual hi ha les plaques d'homenatge amb els noms de 1.388 persones desaparegudes a la batalla de l'Ebre, que prèviament han estat inscrites al Cens de persones desaparegudes. El Memorial de les Camposines també compta amb un recinte tancat habilitat com a espai de dipòsit de les restes òssies no identificades que es recuperen a les Terres de l'Ebre.

Registre de familiars de persones desaparegudes. El registre, o Cens de persones desaparegudes, és l'eina d'accés al Programa d'Identificació Genètica i amb les dades del qual es fa una cerca exhaustiva d'informació amb l'objectiu de determinar les circumstàncies i el lloc d'inhumació de la persona desapareguda. La cerca de documentació s'orienta a partir de la informació que inicialment facilita la família, es contrasta amb fonts hemerogràfiques i bases de dades a l'abast, i generalment es demana informació als següents organismes: arxius municipals, registres civils, arxius del Ministeri de Defensa (Guadalajara, Àvila, Segòvia i als Tribunals Militars Territorials), al Centre Documental de la Memòria Històrica (Salamanca), Arxiu Nacional de Catalunya, arxiu del TSJC, Archivo Histórico Nacional i Archivo General de la Administración.

Comitè Tècnic per a la Recuperació i la Identificació de Persones Desaparegudes durant la Guerra Civil i la Dictadura Franquista. El Comitè Tècnic és l'òrgan encarregat d'emetre informes preceptius sobre les actuacions, emetre un informe anual d'avaluació de les actuacions dutes a terme, que ha d'enviar al Govern i al Parlament, emetre els informes que li sol·liciti el conseller o consellera del departament que té atribuïdes les competències establertes per aquesta llei, i formular les observacions i les propostes que consideri pertinents.

2. EXCAVACIÓ DE LA FOSSA A L'EXTERIOR DEL CEMENTIRI DE FIGUEROLA D'ORCAU, PALLARS JUSSÀ

2.1. CONTEXT HISTÒRIC

A mitjan de març de 1938 es va esfondrar el front d'Aragó i l'exèrcit franquista va avançar fins a Vinaròs, aïllant Catalunya de la resta del territori republicà. Alhora, les tropes rebels van ocupar la Vall d'Aran i la riba occidental dels rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre, establint caps de pont a Sort, Tremp, la Baronia de Sant Oïme, Balaguer i Seròs. D'aquesta manera, entre els mesos d'abril i desembre de 1938, les línies de front quedaren estabilitzades en el transcurs d'aquests rius.

L'avenç sobre el Pallars Jussà i Sobirà tenia com a objectiu el control de les centrals hidroelèctriques. Figuerola d'Orcau va ser ocupada el 9 d'abril de 1938 pel la 63 Divisió del Cos d'Exèrcit de Navarra. La població va quedar emmarcada en els enfrontaments del front del Pallars.

L'enfrontament més destacable va ser la contraofensiva republicana sobre el cap de pont de Tremp, entre el 22 a 31 de maig de 1938, a la zona del mont de Conques i a Sant Corneli. Els republicans van recuperar els pobles de Basturs i Sant Romà d'Abella, i hi hagué durs combats a la Costa Gran, al vessant nord-est de Sant Corneli. Durant aquests dies el front es situà a tocar de Figuerola d'Orcau, emperò, l'avenç republicà va ser sufocat amb les tropes de refresc de les divisions 150 i 152 del Cos d'Exèrcit Marroquí¹. L'alt nombre de baixes queda reflectit fins i tot en les xifres donades pel tinent de l'exèrcit franquista José María Gárate Córdoba², que va calcular que durant aquests combats, a la zona de Tremp el nombre de baixes republicanes va ser 6.000 efectius i 2.000 pels franquistes, i a la zona de Sort va ser de 5.000 i 1.500 respectivament. Les poblacions d'Isona, Conques i Sant Romà d'Abella quedaren totalment assolades i hagueren de ser reconstruïdes en postguerra.

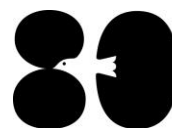
2.2. DOCUMENTACIÓ I INFORMACIÓ SOBRE LA FOSSA

L'existència de fosses i inhumacions de la Guerra Civil a Figuerola d'Orcau és un fet, ja que a la mateixa Causa General (1467, Exp. 11), hi consta un ofici de l'alcalde adreçat a l'instructor de la causa en què acusa la recepció de la comunicació de prohibició de realitzar exhumacions.

El 14 de novembre de 1958 el Governador Civil d'Àvila relaciona els soldats inhumats a la província de Lleida els familiars dels quals demanen que siguin traslladats al Valle de los

¹ Vegeu comunicats de guerra de la 150 Divisió reproduïts per SOLÉ, Queral: Els morts clandestins. Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939).- Editorial Afers.- Catarroja / Barcelona, 2008, p.190.

² GÁRATE CÓRDOBA, José María: Partes oficiales de guerra, 1936-1939.- Madrid 1977.

Caïdos, i entre aquests esmenta el cas de Victoriano Martín Hernández, les restes del qual es troben al cementiri d'Orcau (Lleida).

El 24 de novembre de 1958 l'Ajuntament de Figuerola d'Orcau respon negativament el requeriment del Govern Civil de Lleida, sobre l'existència de morts i inhumats de la guerra al municipi afirmant que *“no se tiene noticia ni se ha conocido que en los cementerios parroquiales de este Municipio existan enterrados caídos en el frente o inmolados, ni existan cementerios especiales de los mismos”*.

El 9 de juny de 1964, la 224 Comandància de Fronteres de la Guàrdia Civil, respon a un nou requeriment d'informació del Govern Civil de Lleida, i facilita una relació de cementiris on hi ha enterraments de la Guerra Civil. En aquesta informació reporta individus inhumats al cementiri de Figuerola d'Orcau i a les immediacions del cementiri.

La informació de la Guàrdia Civil concorda amb la que dona el requetè Josep Vinyet, en l'entrada del seu diari de guerra corresponent al 10 de juliol durant la seva estada a Figuerola d'Orcau: *“Després sortim a donar un tomb. Avui, vers el cementiri del poble. Al costat mateix del recinte hi ha un camp propietat de l'àvia de casa, la Bepa Sastre. Ara el fan servir també per enterrar-hi els cadàvers dels soldats que moren en combat. Està protegit per una xarxa de filferro espinós tot al voltant. Onze creus petites assenyalen el lloc de les sepultures. A cada creu un bocí de paper escrit indica el nom del difunt. Hi mussitem una pietosa oració. I retornem a casa.”*³

D'acord amb les dades històriques disponibles, és possible que les restes inhumades a la fossa de l'exterior del cementiri de Figuerola d'Orcau corresponguin a soldats d'ambdós bàndols, majoritàriament de la 63, 150 o 152 Divisió de l'exèrcit franquista, morts en el combats d'abril o maig de 1938. Aquesta hipòtesi de treball haurà de ser corroborada a partir de les conclusions del treball arqueològic i antropològic.

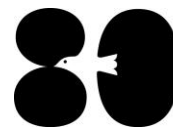
2.3. ANTECEDENTS DE LA INTERVENCIÓ

El gener de 2017 es van realitzar recollides de restes òssies en superfície i prospeccions de possibles fosses als municipis de Gavet de la Conca i Isona i Conca Dellà (Figuerola d'Orcau).

Un cop enllestida aquesta recollida i prospecció, es van recollir restes òssies corresponents a un mínim de 4 individus.

La fossa localitzada situada a l'exterior del cementiri de Figuerola d'Orcau es troba al costat del mur del cementiri i va ser localitzada mitjançant una prospecció geofísica amb georadar en una àrea de 200 m², que va detectar dues zones amb alternacions compatibles amb anomalies estratigràfiques, delimitades en una superfície de 97,7m².

³ VINYET ESTEBANELL, Josep: Diari de Guerra d'un requetè català. Als fronts del Segre, del Pallars, de l'Ebre i de Llevant.- 2010.

Es va decidir realitzar l'excavació entre els dies 12 i 23 de juny de 2017, amb el consentiment de propietari.

2.4. EXCAVACIÓ I PRIMERES EVIDÈNCIES

L'equip de treball ha intervingut a la fossa mitjançant metodologia arqueològica i antropològica. Ha localitzat les restes de 17 individus perfectament arreglats, amb el cap al Sud i els peus al Nord, dipositats en decúbit supí i pron, amb elements d'indumentària militar com botes i botons reglamentaris associats, i altres objectes com un casc, una pinta, cartutxeres, sivelles, un tinter o una mina de llapis. Les primeres evidències posen de manifest que es tractaria de soldats. No hi ha cap element que permeti determinar la seva identitat.

2.5. IDENTIFICACIÓ GENÈTICA DE LES RESTES

Les restes seran objecte d'un estudi antropològic i forense i, posteriorment, es realitzarà l'estudi genètic per poder encreuar-les amb les dades dels familiars que ja s'han fet una prova genètica d'acord amb les previsions del Programa d'Identificació Genètica.